

Kunst en engagement

Redactioneel Boekman 64

Anita Twaalfhoven

Cabaretier Freek de Jonge heeft ooit gezegd: 'Als het goed gaat in een land, heeft een kunstenaar de taak om te ontregelen en vragen te stellen. Als het niet goed gaat, moet de kunstenaar hoop bieden en troosten.' In beide gevallen gaat het om engagement, maar in het tweede geval spreekt men al snel van 'escapisme', terwijl ontregelen en vragen stellen meestal daadkrachtiger lijkt. Theo van Gogh deed het laatste. Sinds de kunstwereld is opgeschrokken door de moord op deze kunstenaar en publicist, springt de steeds grotere aandacht voor geëngageerde kunst in het oog. Soms is het een expliciete verwijzing naar deze gebeurtenis, zoals in de theatervoorstelling *Nu* van Annette Speelt, waarin televisiepresentator Andries Knevel Mohammed B. en Ayaan Hirsi Ali ontvangt in zijn programma *Het elfde uur*, in de hoop hen nader tot elkaar te brengen. Of het project *Allerzielen*, waarmee een groep filmmakers reageerde met zestien al dan niet cabaretseke filmpjes vol actuele verwijzingen. Een ander initiatief was van performancekunstenaar Heike Peitschmann. Zij schreeuwde op de plek van de moord gedurende 28 minuten *'I'm no longer free as an artist'*, om duidelijk te maken dat zij haar voorgenomen project rond vrouwonvriendelijke teksten uit de bijbel en de koran niet meer durfde uit te voeren.

Meer in het algemeen klinkt het geluid dat 'toneelstukken over het huwelijk' of 'geschilderde bloemen' niet meer kunnen, en het is moeilijk om als kunstenaar te ontkomen aan de vraag of en hoe je moet reageren op de recente gebeurtenissen in het nieuws. Sommigen spreken zelfs van 'nieuw' engagement, omdat er sprake lijkt te zijn van maatschappelijke betrokkenheid die er voorheen veel minder was. In zekere zin is dit waar, want voor het eerst sinds lange tijd is er in Nederland kunst te zien waarmee de kunstenaar niet alleen reageert op de sociale realiteit, maar zich vooral sterk maakt voor de vrijheid om zich hierover uit te spreken. En dat laatste, de vrijheid van kunst, was toch een thema dat alleen 'elders in de wereld' een actuele rol speelt en niet in het theater of museum om de hoek?

Merlijn Schoonenboom plaatst vraagtekens. 'Opeens rolde het woord engagement over de lippen zoals het in Nederland lang niet heeft gerold', zo schrijft hij wat ironisch. 'De kunstenaar moest van zich laten horen, klonk het, de actualiteit bood toch aanleiding genoeg? Er was zelfs sprake van een aantal initiatieven, die niets liever leken te willen dan binnen dat lemma "geëngageerde" kunst te vallen. (...) De vraag is echter: is er dan ook gelijk sprake van, zoals dit *Boekman*-nummer stelt,

een toename van het engagement (“groter dan ooit”)? Of toont de interesse voor geëngageerde kunst in feite iets geheel anders?”

Ook Elsbeth Etty neemt de hernieuwde aandacht voor engagement in de kunst met een korreltje zout. Zij schrijft: ‘Nederland heeft sinds de val van Srebrenica drama’s beleefd die wereldnieuws werden. En steeds opnieuw klinkt na zo’n drama de roep om literair engagement. Waar blijft de literaire “vertaling” van de opkomst en ondergang van Fortuyn, het hoe en waarom van de moord op Theo van Gogh, de angst voor terrorisme en islam, de vreemdelingenhaat, de verrechtsing, de morele verloedering, de afnemende tolerantie, het populisme?’ De vraag of en hoe de kunstwereld op dit alles zou kunnen reageren, beantwoordt zij bondig: ‘Laat dat aan de kunstenaar over.’

Wat zou de rol van de politiek hierin kunnen zijn? Na een schets van de ontwikkelingen en opinies in de kunstwereld zet *Boekman* de schijnwerpers op de cultuurpolitiek.

Staatssecretaris Medy van der Laan wil in ieder geval geen opgeheven vinger. In een interview met het *Reformatorisch Dagblad* van 19 november 2004 zegt zij: ‘De overheid mag nooit zeggen wat de grenzen voor kunstenaars zijn. Kunstenaars mogen mensen beledigen en degenen die zich beledigd voelen, mogen naar de rechter stappen.’ De staatssecretaris ziet de kunstenaar als een ‘bijzonder burger’, voor wie in dit opzicht ruimere grenzen gelden dan voor de rest van de samenleving: ‘Daar wordt de vrijheid van de een beperkt door de vrijheid van de ander. De taak van kunst en cultuur is juist normen en waarden ter discussie te stellen (...) Kunstenaars moeten prikkelen.’

Als dit de maatschappelijke taak is van de kunstwereld, dan zou het de taak van de overheid zijn om hiertoe de juiste voorwaarden te scheppen. Hoogleraar bestuursrecht Inge van der Vlies vindt het dan ook tijd voor een apart artikel voor de vrijheid van kunstexpressie in

het Nederlands recht, zoals de grondwetten van Duitsland, Portugal, Italië en Griekenland reeds kennen. Maar de overheid zou ook langs andere wegen de vrijheid van kunstexpressie kunnen beschermen, door relevante groepen in de samenleving te leren met kunst om te gaan als een vrijplaats.

De ver doorgevoerde scheiding tussen kunst en politiek maakt het politici niet moeilijk zich afzijdig te houden van brandende kwesties in en rond de kunstwereld. Volgens George Lawson is de droom van Thorbecke dan ook in een nachtmerrie ontaard en is de cultuurpolitiek verzand in een bureaucratische machinerie rond de verdeling van geld. Als schakel tussen kunst en politiek ziet hij een grotere rol van betekenis weggelegd voor de Raad voor Cultuur, als onafhankelijke stem van de kunstwereld. In haar reactie op Lawson stelt voorzitter van de Raad voor Cultuur Winnie Sorgdrager dat de uitspraak van Thorbecke, dat de regering geen oordelaar zou zijn van kunst, ten onrechte als een algemeen principe is opgevat en vervolgens een eigen leven is gaan leiden.

Boekman biedt de grotere politieke partijen dan ook de ruimte zich in een serie columns eindelijk eens inhoudelijk uit te spreken over de kunst en het engagement in de huidige samenleving. Ook gingen de medewerkers van de wetenschappelijke bureaus van de politieke partijen hierover met elkaar in gesprek.

Deze *Boekman* belicht, om met Merlijn Schoonenboom te spreken, ‘geen bloemen, maar daden’. En tracht daarmee de gedachtevorming over de relatie tussen kunst en engagement een nieuwe stimulans te geven.